

Иво Янев

ПАСТИРСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ в творенията на св. Трина светители

Abstract: Ivo Yanev, *Pastoral and Psychological Aspects in the Works of Three Hierarchs*

The goal of this paper is to highlight the place, role, and importance of the Church Fathers, particularly the Three Great Saints—St. Basil the Great, St. Gregory the Theologian, and St. John Chrysostom—in modern pastoral psychology and psychotherapy. It aims to demonstrate that this form of psychology has always been an integral part of the Orthodox Church's approach to healing and care.

Keywords: *Pastoral Theology; Pastoral Psychology; Church Fathers; Psychology; Psychiatric Diseases*

Пътешествайки по пътя на живота, след грехопадението човечеството приема върху себе си низ от духовни белези, телесни болести и духовни разстройства. Заради това преди и след времето на Спасителя, до наши дни ние хората винаги сме страдали и страдаме от множество духовни, психически и физически проблеми. Затова през вековете Църквата Христова се е старала да подпомага това проблемно човешко съществуване, като нейни видни йерарси са предоставяли методите и начините за предпазване и лекуване на духовните болести, които често стават причина за физически и ментални такива. Целта на този текст е да покаже мястото, ролята и значението на св. отци на Църквата и особено на днес честваните св. Трина светители – св. Василий Велики (+379), св. Григорий Богослов (+390) и св. Йоан Златоуст (+407), в обособилата се в последните няколко десетилетия пастирска психология и психотерапия, или по-скоро да докаже, че тази психология е била винаги част от лечебницата на Църквата.

В Свещеното Писание многократно се споменава че „Роден от жена човек е кратковременен и преситен с тъги“ (Йов 14:1), „защото тленното тяло тежее на душата, и тая земна хижа притиска на многогрижния ум“ (Прем. 9:15), защото „Много трудове са отредени

за всеки човек, и тежко е игото на синовете Адамови, от деня на излизане из утробата на майка им до деня на връщане при майката на всички. Мисълта за очакваното и денят на смъртта произвеждат у тях размишления и страх в сърцето. От седещия върху славен престол и до поваления на земята и в праха... всеки си има гняв и завист, смущение и безпокойство, и страх от смърт, омраза и разпра, и, кога почива на легло, нощният сън разстройва ума му... Това ако и да се случва с всяка плът... но у грешниците е седем пъти повече“ (Сир. 40:1-8).

Тези извадки от Свещеното Писание доказват, че вследствие от навлизането на греха в човешкото битие, всички негативни духовни и душевни аспекти от живота на човека оказват отрицателно физическо и психическо влияние, което от своя страна води до редица разстройства и заболявания. Всички тези въздействия дават своето отражение върху физическия и духовния живот на човека. По силата на психо-физичната връзка в човека страданията на тялото оказват влияние върху душата и обратното¹.

1. Направления в духовноориентираната психологията в наши дни

Какво е реалното състояние на съвременната психология и психотерапия? От една страна, светската психология е разделена на различни теории и школи, които често си противоречат една на друга. Всяка от тях се състезава с другата, като се опитва да я обори и да се представи като единствената и общовалидна за съвременното ни общество. От друга страна, учението на Църквата и на св. отци за духовните проблеми на човека е забравено или даже съзнателно изхвърлено и обявено за назадничаво или суеверно от страна на съвременните специалисти психолози и психотерапевти. Въпреки това, особено в последните десетилетия, все по-често представители на съвременната психология се опитват да се завърнат към светоотеческото предание на Църквата и да почерпят от нейната лечебна сила и опит, като например Владета Йеротич, Дмитрий Авдеев, игумен Анатолий Берестов, психотерапевта Игор Карузо и много др. Съще-

¹ Срв. Димитров, Хр. „Душепастирът и душевнострадащите“, ГДА, 6, 1956-1957, с. 283-284.

временно много съвременни богослови се опитват да покажат опита на Църквата и да го представят пред останалия свят, като например митр. Йеротей Влахос, архиеп. Хризостом, изследователя Жан-Клод Ларше и др. Всичко това доказва за пореден път, че лечебната сила на Църквата, чрез предадените ни от св. отци слова, е действена, както по тяхно време, така и в наши дни.

2. Светототеческият възглед за менталните болести

За разлика от повечето съвременни изследователи в областта на психологията, християнската мисъл в лицето на св. отци и аскети е развила сложна даже и за нашето време, концепция за менталните болести, която сочи три основни причини за техния произход – органическа (физична), демонична и духовна, като същественото е, че и трите посочени етиологии¹ предполагат и изискват специфични терапевтични подходи. Затова споменатият изследовател Ж.-К. Ларше оспорва напълно погрешното твърдение, разпространено сред историците и специалистите по история на медицината и в частност на психологията, че според християнството единствената причина за менталните разстройства и болести е демоничната обсебеност.

Много важно е да отбележим, че св. отци взимат под внимание трите измерения на човешкото същество – телесно, душевно и духовно, и полагат своята терапия на основата на тези три величини. Чрез своя благодатен опит отците осмислят феномена на лудостта, който е насочен към дълбините и най-съществените ценности на човека, и никога не пропускат да го разгледат в светлината на връзката на човека с Бога и на цялостното призвание на човешкото същество – да се обожии. Разбира се, духовното измерение стои на централно място в тяхното учение за менталните проблеми и точно то е свързващото звено във възгледите им. От тази гледна точка може да заключим, че идеята, че византийското общество има само откъслечни представи за лудостта и не е познавало никаква обществена терапевтична система, е напълно опровержима².

¹ Етиология (от гр. *aítia* – причина и *λόγος* – наука) е медицинска наука, която изучава причините за възникване на болестите.

² Срв. Ларше, Ж.-К. *Терапия на менталните болести. Опитът на християнския Изток от първите векове*, София, 2013, с. 16.

Естествено св. отци отнасят някои форми на ментални болести към органическите причини и допускат за тях лечение според съвременната им медицина. По този начин лесно може да опровергаем предразсъдъците на атеистическите и някои други „съвременни“ историци и изследователи на психологията и медицината, които твърдят в своите тълкувания на изворите от времето на отците на Църквата, че според християните всички болести се коренят само и единствено в духовната същност на човека и оттам допускат свръхестествено демонично влияние върху него¹.

От друга страна, йерарсите на Църквата признават възможността за демонично влияние като причина за някои ментални болести, което влияние пряко засяга психиката на човека или прави тялото посредник на демоничните действия. Съвременният човек не би погледнал с добро око тези думи на отците, но те са истинска реалност. Разбира се, техните мисли нямат нищо общо със средновековната история, в която има редица случаи на търсене и убиване на вещици или обсебени от дявола от страна на представители на Римокатолическата църква в Европа и на някои протестантски общности скоро след съвременното заселване на Северна Америка. За разлика от тях отците приемат обсебения не за съучастник на дявола, а за жертва, болекуваща личност, която трябва да бъде лекувана, на която да бъде обърнато сериозно внимание и да бъде подпомогнато нейното лечение².

В своите творения отците възприемат възможността за духовен произход на менталните болести поради развитието на една или друга страст. Тази етиология е важна, защото се отнася до повечето неврози на съвременната нозография³, както и на някои форми на психоза⁴. Така например т. нар. „надценяване“ или „хипертрофия на аз-а“, което често съпровожда параноидната психоза и в по-малка степен истеричната невроза, които са симптом на повечето неврози, съответства на страстта на гордостта. Тревожността и безпокойството, така разпространени в нашето забързано и напрегнато ежедневие, могат да

¹ Срв. Dols, M. "Insanity in Byzantine and Islamic Medicine." In Scarborough, J. (ed.). *Symposium on Byzantine Medicine* (Dumbarton Oaks Papers, 38), 1984, p. 137.

² Срв. Ларше, Ж.-К. *Цит. сбч.*, с. 17

³ *Пак там*, 17-18.

⁴ Носография (от гр. νόσος – болест и γράφω – пиша) – описание на болестите.

бъдат съотнесени до страстите на страха и тъгата. Агресията, която се открива при повечето неврози¹ и някои психози и също е характерна за съвременния начин на живот, и възпитание от най-ранна детска възраст, може да бъде отнесена към страстта на гнева в широкия смисъл, който му придават отците. Астенията², синдром на повечето ментални заболявания, съответства много точно на страстта на унието. Можем да забележим също така конкретна връзка между фобийните неврози, традиционно определяни като „страхови неврози“ и страстта на страха и т.н.³

Духовната терапия на св. отци до днес пази опита на стотици духовни подвижници и учители на Църквата, които, от една страна, са осъзнали и познали човешката душа в най-големите ѝ дълбини и са достигнали до изключително тънко задълбочено познание за нея, а от друга страна, през целия си земен живот са се стремели да я покоряват и преобразяват до обожения образ на истинския християнин. Затова придобитият от тях опит в това отношение е уникален и е в употреба сред духовниците в Православната църква и до наши дни⁴.

Много важен момент в светоотеческите творения е, че те разглеждат човека в цялата сложност на неговата природа, като вземат под внимание отделните и различни измерения на неговата същност, проблемите, пред които го изправя самото му съществуване на земята, общата му съдба и връзката му с Бога, а също и значението на тези фактори в етиологията и терапията на психическите болести⁵. В последните десетилетия тези идеи и методи бяха преоткрити от т. нар. екзистенциална психотерапия⁶.

¹ Психозата (от гръцки: ψυχή- за ум/душа, и -ωσις, за абнормално състояние или умопомрачение) е тежка психична болест, която се характеризира със загуба на контакт с реалността и дълбоко нарушаване на връзките с другите хора, което е причина за социалната дезадаптация на субекта.

² Неврозата е група от функционални психични разстройства, които включват стресови състояния, и при които поведението не е извън социално приетите норми.

³ Ἀσθένεια – обща слабост, безсилие, повишена уморяемост. Често срещан симптом при напреднали физически и психически заболявания. Дължи се на изтощение на организма.

⁴ Срв. Ларше, Ж.-К. *Цит. съч.*, 21-22.

⁵ *Пак там*, с. 22.

⁶ *Пак там*.

3. Основни понятия в пастирската психология според св. отци

Както знаем разбирането за отделните понятия в различните психологически системи и школи, невинаги е еднакво. Затова е необходимо да се направи кратък анализ на различните основни понятия в пастирската психология, т.е. как светите отци са ги разбирали и изразявали в своите творения.

Разбира се, основни понятия в психологията са *душата* и *тялото*. Св. отци пишат, че душата и тялото тук, на земята са неделима съвкупност. Признавайки равното достойнство на тялото с душата, те отказват да приемат схващането, че тялото е просто въплъщение на душата, видим израз на нейното падение, или, още повече, сътворено от Сатаната според дуалистическите схващания на някои ереси. Един от основните аргументи е фактът, че Спасителят се е въплътил в човешко тяло, родил се е от св. Богородица и е живял на земята в плът, затова е и Богочовек¹. Още св. Иринеи Лионски (ок. 130 – ок. 202) пише в съчинението си „Против ересите“: „Сътворената плът сама по себе си не е завършен човек... И душата сама по себе си не е повече от човек...“²

Отците винаги повтарят, че човекът има двусъставна природа. Един от тримата светители св. Йоан Златоуст казва, че човекът е разумно същество, което се състои от две природи – духовна душа и материално тяло³. Според св. Максим Изповедник (ок. 580 – 662) частите на едно нещо са едновременно необходими, за да съставят пълния вид, който представлява човешкото същество⁴. От друга страна, св. отци различават в човека три сили: дух, душа и тяло. Тялото е физическата част на човека, тя е неговото физическо проявление в света. По думите на св. Йоан Дамаскин († ок. 750) душата е второто равни-

¹ За екзистенциалната психотерапия виж по-подробно Schneider, K., O. Krug. *Existential-Humanistic Therapy*, Washington, 2010.

² Св. Хризостом, архиеп. *Ръководство по православна психотерапия. Отвъд науката, богословието и духовната практика във възможните им клинични приложения*, София, 2009, с. 61.

³ Irenaeus, *Against Heresies*, in Alexander Roberts (Ed.). *Ante-Nicene Fathers, Vol. 1. The Apostolic Fathers, Justin Martyr, Irenaeus*, Peabody, Massachusetts, 1995, p. 378.

⁴ „Св. Иоанна Златоуста XIV беседа на книгу Бития“, в: *Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского*, Т. 4, кн. 1, Санкт Петербург, 1898, с. 116.

ще и тя според отците е обща за хората и животните, но при човека тя се контролира от третото равнище – духа или ума, който е в основата на съзнанието и оттам и основа на свободата¹. Умът е същността на всички разсъдителни функции: на първо място – интуитивният ум, на способността за съзercание и източник на всяко познание; на второ място – разумът и всичко, което произхожда от ума, мисълта, разсъждението, преценката и вложеното слово, от което произхождат езикът и паметта². Според отците чрез ума човекът е привързан към Бога, чрез ума човек се стреми към Него и се съединява с Него³. Умът е основа на физическото единство на човешкото същество, основа на неговото духовно единство и средство за неговото единение с Бога. Св. Григорий Богослов допълва, че със своята разумна душа човекът е владетел на действията и поведението си, защото умът е едновременно основа на неговата мисловна дейност и на човешката свободна воля⁴.

Въпреки че душата е носена от тялото и зависи от него в своите проявления и действия тук на земята, в същността си все пак тя е самостоятелна. Много от йерарсите и аскетите в своите съчинения доказват, че докато тялото не може да живее без душата, душата може да съществува без тялото и това виждаме ясно след смъртта, когато тялото се разпада, а душата продължава да живее. Именно затова св. Григорий Синаит (1260/68 – 1310/40) пише че, душата ръководи и облагодава цялото тяло и всички негови части, затова и Църквата учи, че Бог управлява света лично, без тварни посредници, а със Своята нетварна енергия, така и душата задейства и задвижва всеки член на тялото със свойственото му действие⁵.

Вследствие на нашата отдаденост на греха, смъртта на душата често се е случила преди смъртта на тялото, тя е изгубила нетварната

¹ Сrv. Sherwood, P. “The Earlier Ambigua of Saint Maximus the Confessor”, *Studia Anselmiana*, fasc. 36. Romae, 1955, 21-29.

² Сrv. Св. Йоан Дамаскин, *Точно изложение на православната вяра*, София, 1996, 104-105.

³ *Пак там*, 110-111; а също и Хризостом, архиеп. *Цит. съч.*, с. 65.

⁴ Сrv. Св. Йоан Дамаскин, *цит. съч.*, с. 102.

⁵ Сrv. Gregory Nazianzen, “Oratio XL. The Oration on Holy Baptism”, in *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Cyril of Jerusalem, Gregory Nazianzen*. Vol. VII, Grand Rapids, Michigan, 2005, p. 371.

благодат на Бога, умът вече нямал връзка с Бога и потъмнял. Болестта, зависимостта, нечистотата и смъртността на душата са великолепно описани в светотеческите текстове. Всеки грях според тях е повторение на греха на Адам и с всеки грях ние затъмняваме и умъртвяваме падналата наша душа. Според св. Максим нечиста е онази душа, която е пълна с лоши помисли, похот и омраза, в която няма любов към ближния и Бога¹. „Така и душата, ако няма нищо здраво, макар и да се струва жива, е мъртва“ казва св. Йоан Златоуст².

Как обаче се лекува душата, каква терапия извършват св. отци? Според тях здравето на душата се състои в безстрастието. Съвършена и безгрешна е душата, придържаща се към добродетелите. Църковните йерарси посочват и пътищата, по които се съживява и лекува душата. Тъгата по Бога, т.е. покаянието, премахва похотта и води до възкресение на душата докато е още тук на земята, затова св. Антоний Велики (250/1–356) казва, че трябва да очистим мисленето си, за да спасим душата си. Важно е да помним и думите на св. Григорий Палама (1296–1359), че душата се лекува, когато се скъсат връзките със злото и се прилепи чрез любовта към доброто³. Св. Максим Изповедник ни учи: „Гневното в душата обуздавай с любов; желателното умъртвявай с въздържание, мислителното възкресявай с молитва; тогава светлината на ума никога няма да помръкне в теб“⁴.

Основна роля за болестта на душата и нейното лечение имат разумът и помислите. Според отците на Църквата с ума и разума си ние познаваме Бога. Разсъдъчната енергия на душата се свързва с умствената енергия. Умът е окоето на душата, което някои отци наричат сърце. Разумът изразява опита и живота на ума и това става в духа. Обикновено се казва, че човек е разумно същество, в смисъл че има разум и може да мисли. Но за светоотеческото богословие разумен не е онзи, който просто има разум, а онзи, който чрез разума търси да

¹ Сrv. св. Григорий Синаит, „Глави за заповедите и догматите“, в *Добротолубие*, т. 5, Св. Гора, Атон, 2000, 198-200.

² Сrv. св. Максим Изповедник, „Четиристотин глави за любовта“, в *Добротолубие*, т. 3, Св. Гора, Атон, 2000, с. 162.

³ Св. Йоан Златоуст, *Тълкувание на второто послание на св. ап. Павел до коринтяните*. (Беседа 1-20), София, 1940, с. 193.

⁴ Сrv. Йеротей, митр. на Навпакт и св. Власий, *Православна психотерапия. Светотечески терапевтичен курс*, В. Търново, 2009, с. 117.

намери Бога и да се съедини с Него. Преди грехопадението разумът е функционирал правилно, умът е чувствал Бога, а разумът е изразявал опита на ума. Затова св. Максим казва, че чистият ум гледа и преценява правилно. След грехопадението обаче душата била умъртвена, в резултат на което целият ѝ вътрешен свят загубил способността да функционира нормално. Така разумността се извисила по-високо от ума и затова властва в човека. Гордостта и егоизмът взели връх в душата и оттам навлезли всички други похоти и страсти¹.

В разсъдъчната част на душата действат т. нар помисли, които възбуждат желателната склонност и се опитват да подчинят ума на човека, за да тръгне по пътя на греха. Според св. Максим помислите са обикновени и сложни, първите са безстрастни, а вторите са свързани със страстите. Страстните помисли или пробуждат желателната сила в душата, или подбуждат гневната, или помрачават разсъдъчната сила. Помислите се лекуват посредством трезвението, вниманието, безмълвието и отсичането на лошите помисли, отбягването на причините за помислите, труда и аскетичния начин на живот.

4. Пастирско-психологически аспекти в творенията на св. три светители

Много от идеите по отношение на психологията и психотерапията, които в последните десетилетия се поставят в центъра на различните направления в психологията и особено в т.нар. екзистенциална психология, намираме и в творенията на св. три светители, които настойчиво говорят за важността на човека и неговата душа, и то за всеки един човек, независимо от общественото му положение, от неговото физическо и психическо състояние.

Св. Григорий твърди, че човек е създаден изначално свободен и самовластен, не е бил подчинен на греха и на неговото негативно влияние, от което след Грехопадението произлизат физическите и психическите проблеми².

Възможно е някой да каже, че във времето на тримата светители Църквата е цъфтяла и че човекът не е имал днешните проблеми. Напротив, и тримата са живели в епоха, белязана с дълбоки противо-

¹ Св. Максим Изповедник, *цит. съч.*, с. 219.

² Сръ. Йеротей, митр. *Цит. съч.*, 212-213.

речия, обществено-политически и духовни промени. Тяхното време е твърде аналогично с нашето съвремие. По думите на видния изследовател Анастасий Янулатос, архиеп. на Тирана и Албания, св. три светители с последователност, мъжество и разум посрещат предизвикателствата на своето време и анализират коректно противоречията в човешкото битие, което се развива в диалектическо напрежение между логичното и алогичното, между вярата и знанието, между падението и възхода на човешкото общество и личност. Но тези трима йерарси са изпълнени с оптимизъм в бъдещето на християнина. Според тях всеки може да има надежда в себе си независимо от своето положение в обществото. Независимо от това какви физически и духовни проблеми има, всеки има възможност за покаяние, за обръщане и повторно връщане в „първоначалната красота“ на Божието творение¹.

По своята природа човекът е с променливо и нетрайно битие, често податливо на най-различни трансформации. И след неговото най-голямо падение винаги неизменно следва път за поправяне и промяна към доброто. Християнството не поддържа статичността и неподвижността, а призовава за непрекъснато творческо и позитивно обновяване. Призивът към обновление на човека от страна на Църквата не е само към тези, които са съгрешили в своя житейски път, но и много често към онези, които не са се отклонили към грешната посока. Св. Григорий Богослов съветва: „Ако съгресиш, върни се в правия път, а ако вървиш в правилната посока, продължавай още по-упорито“².

Оптимизмът на тримата светители извира от факта, че те винаги разглеждат тайната на човека като зависима от Божията благодат. Всички знаем, че злото няма ипостас, не съществува само по себе си, както Бог съществува. Злото е лишено от същност и е отклонение, продукт на егоцентричната, себична употреба на свободата от страна на човека. Тук виждаме феномен, който може да бъде премахнат само чрез синергия с Божеството. Изразът „по природа“ означава всичко онова, което е божествено у нас, оная божествена искрица, която бе

¹ Срв. Анастасий, архиеп. (Янулатос), *Православието и глобализацията*, Силистра, 2005, с. 153.

² *Пак там*, с. 156.

дадена на първия Адам. Изразът „противно на природата“ означава действието на дадената ни от Бога свобода, но самата тя отчуждена от Него. „Отчуждаването от Бога е грях“ пише св. Григорий. Но според него доброто връщане е възможно и многожелано. Независимо от дълбокото отчуждение и падение, човешката природа според тримата светители не е престанала да бъде носител на човешкия образ, а това означава и на своето изначално добро¹.

Този оптимизъм обаче не се основава на личната сила на човека сам по себе си. Тримата светители нямат такова доверие в достатъчността на човешкия ум. Техният оптимизъм се основава на факта, че един нов човек, един нов Адам, е приел цялата човешка природа върху себе си, извел е човешката свобода на пътя на неегоистичната любов, извършил е обрат към доброто, дал е нов ориентир на заблудения човешки род². „Въчеловечаването на Христос е моето второ създание“, казва св. Григорий³. А св. Василий Велики твърди, че с въчеловечаването Си Спасителят е превел разделената на хиляди части човешка природа ... в Своята и в Бога⁴. Според св. Василий Месията е осъществил срещата на човешката природа със Своята природа и в Самия Себе Си и отново я е призовал в предходното едемско единство на общност и любов. Победата вече се е състояла⁵.

С Възкресението на Спасителя всичко вече е обновено. Пред всеки човек сега стои въпросът за участието в тази благодатна и реална обнова. В християнството това става чрез „покаянието“, което св. Григорий нарича „обръщане към доброто“. В динамиката на Пасха и св. Евхаристия като център на богослужебния живот, той призовава за промяна, която твори новото: „Погледни сега колко си обновен, различен, изцяло променен“⁶.

¹ Сrv. св. Григория Богослова, „Слово 43, надгробно слово Василию, архиепископа Кесария Кападокийския“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., 604-605.

² Сrv. Анастасий, архиеп., *цит. съч.*, с. 156.

³ *Пак там*, 156-157.

⁴ St. Gregory, *Theological and ethical discussions*, Thessaloniki, 1995, 141.

⁵ Сrv. св. Василия Великаго, „Подвижническия уставы подвижающимся в общежитии и в отшелничестве“, в *Творения иже во святых отца нашего Василия Великаго, архиепископа Кесарии Кападокийския*, т. I, Санкт Петербург, 1911, с. 483.

⁶ *Пак там*.

Според тримата светители промяната започва и черпи сили от Божието действие и благодат, „с което се изправя всичко у човека”¹. Всички призиви на тези трима архиереи за покаяние изхождат от факта на възприемането на човешката природа от Спасителя и Неговата връзка с всяка човешка личност на земята. Промяната към добро не е само индивидуален проблем на човека. Актът на покаяние и метаноя, промяната и очистването на Божия образ у християнина се извършват в живота на цялата Христова Църква, който продължава спасителното дело на Христос тук, на земята. Църквата не е народ от безгрешни, а от каещи се и променящи се към добро хора².

Доверието, което прозира от творенията на тези трима йерарси, е пълно с огромно търпение. Според тях преобразението и промяната у човека трябва да се извършват без насилие върху човешката личност, а в рамките на свободната човешка воля и истинската свобода³.

Според тримата велики учители на Църквата въздушните планове и повърхностните построения на ума не са достатъчни, защото егоизмът и страстите много често затрудняват дейността на разума. Катарзисът трябва да започне от дълбочината на човешкото съществуване, там, където се е извършила деформацията на егото и където то се е превърнало в идол. Отците приемат за по-важна вътрешната чистота, доброто разположение на духа, а според тях справедливостта без лична почтеност и чистота е невъзможна. Заради това св. Василий казва: „Това е нещо, което трудно може да се постигне, защото на някои не достига благоразумието да предоставят на всички равен дял, а други прикриват онова, което е справедливо, защото са водени от човешки страсти”⁴. Никой не може да бъде справедлив и въобще праведен, ако справедливостта не почива отпреди в неговата душа. Такъв човек е „корумпиран от желание за богатство или клони, или

¹ Св. Григория Богослова, „Слово 44, На неделя новою, на весну и на память мученика Маманта“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., 659-660.

² Срв. Анастасий, архиеп. *Цит. свч.*, 156-157.

³ Срв. Св. Иоанна Златоуста, „Слово к жившим вместе с девственицами“, в *Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольскаго*, т. 1, кн. 1, Санкт Петербург, 1898, 260-261 и 265.

⁴ Срв. Анастасий, архиеп. *Цит. свч.*, с. 158.

към приятелство с някои или към омраза към други¹. В обновата и освещаването на човешката личност се крият тайната, гаранцията и динамиката на тази същностна промяна. Вниманието на християнина трябва да се посвети на същността на нещата в нашия живот, а не на техния външен изглед. „До вчера си обръщал внимание на външността, днес се посвети на същината“ говори св. Григорий².

И тримата светители се опитват да пробудят в човека тлеещата в него потребност от обръщане към себе си, за да се усили божествената искра, която се намира в него. Те изискват от нас християните да очистваме живота си, или по-скоро да го направим „очистващ се“, както казва св. Григорий³. Това вътрешно напрежение е постоянно себенадмогване: затова св. Василий ни подтиква винаги отвъд собствените си сили нашата душа да се стреми към Божията воля, като Неговата слава да бъдат нейна цел и желание⁴. Познавайки се на вътрешната дисциплина и будност, която гарантира вътрешната свобода на човека, св. Григорий препоръчва „Ако малко извърнеш мисълта, събери се преди съвсем да изпаднеш навън и да се предадеш на смъртта; стани нов вместо стар и отпразнувай преосвещаването на душата си“⁵.

Известно е, че и тримата велики учители на Църквата са прекарвали определено време в подвижническа подготовка за освобождаване на душата и тялото от човешките страсти. През целия си останал живот те остават аскети и живеят в постоянно подвижничество. Технит аскетичен живот никога не е бил антропоцентричен, той не е упражнение на разума и волята, напротив тяхното подвижничество е било винаги в Църквата Христова, сред Божия народ и винаги е

¹ Св. Василия Великаго, „Толкование на пророка Исаию“, в *Творения иже во святых отца нашего Василия Великаго, архиепископа Кесарии Кападокийския*, т. I, Санкт Петербург, 1911, с. 223.

² Св. Василия Великаго, „Беседа на псалом тридцат третий“, в *Творения иже во святых отца нашего Василия Великаго, архиепископа Кесарии Кападокийския*, т. I, Санкт Петербург, 1911, с. 160.

³ Св. Григория Богослова, *Слово 44, На неделю новою*, 656-657.

⁴ Срв. св. Григория Богослова, „Слово 15, говоренное в присутвии отца, каторы безмолствовал от скорби, после того, как град опустошил поля“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., с. 235, 239.

⁵ Срв. св. Василия Великаго, *Подвижническия уставы*, 482-485.

насочено към великата Божия милост¹.

Верни на на Божието откровение, светите трима светители откзват да сведат човека до неговите чисто физични измерения, и техните мисли най-ясно са изразени от думите на св. Григорий Богослов, че нашата цел „е да се приближим до Бога, доколкото е достъпно за човешката природа, и да се съединим с най-чистата светлина“². За тези велики светители всички на тази земя са „боголики“, носители на Божия образ, всички са „вместими в Бога“ и по думите на св. Григорий „ние всички се стремим към пречистване, към възвисяване и към онова, което лежи пред нас“³. Въпреки това пътят на всеки християнин е различен, според заложените таланти и дарби от Бога в него, както и според осъзнаването на дадената от Създателя свободна човешка воля и осъществяването ѝ в нашия живот⁴.

Но тези видни йерарси посочват, че целия наш живот се подчинява на една цел – да се обожим, да се богоуподобим, да развием дадения ни от Бога талант. Всичко това обаче може да стане само, ако поставим Спасителя за наш водач по тежкия път на живота ни. Нашето преобръщане и уподобяване не е еднократна промяна, а непрекъснат възход към доброто, възхождащо развитие от катарзис към катарзис, от покаяние в покаяние, от добродетел в добродетел, от познание към познание, в динамично движение за уподобяване в Св. Дух⁵.

В заключение можем да кажем, че св. отци на Църквата и в частност св. трима светители, са изключително актуални в нашето така забързано и пълно с духовни проблеми време. Потвърждавайки дос-

¹ Срв. Анастасий, архиеп. *Цит. съч.*, с. 161.

² Св. Григория Богослова, „Слово 21, похвалное Атанасию Великому, архиепископу Александрийском“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., с. 306.

³ Св. Григория Богослова, „Первое обличительное слово императора Юлиана“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., 68-70.

⁴ Срв. св. Григория Богослова, „Слово 32, О соблюдении добраго порядка в беседовании, и о том, что не всяки человек и не всякое время может разсуждат о Боге“, в *Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа Константинопольскаго*, т. 3, Санкт Петербург, б.г., с. 469, с. 480.

⁵ Срв. св. Григория Богослова, *Первое обличительное слово императора Юлиана*, 68-70.

товерно чрез своята мисъл и авторитетен свят живот, че човекът, въпреки ежедневните проблеми, въпреки податливостта си на греха и злото, е призван към тази божествена метаноя, към тази промяна, която се извършва не само във външното му проявление в обществото, но и онтологично в неговото духовно преображение на неговата душа чрез нетварните енергии, чрез участието в благодатния живот, който ни дава тайнството на тайнствата – божествената Евхаристия, и чрез нашата воля и усилия ни довежда до единствената възможна цел за християнина – обожението и вечния живот в Царството Божие.